OM DE CHRISTELIJKE VRIJHEID VOOR MENS EN SAMENLEVING

Onophoudelijk weerklinkt de roep om vrijheid. Toch zou deze nog in veel sterkere mate het luchtruim vervullen, wanneer het overal in de wereld althans werd toegelaten aan het verlangen naar vrijheid uiting te geven. Vele millioenen mensen kunnen daarover echter niet in het openbaar spreken, noch er in voor derden verstaanbare gebarentaal uitdrukking aan geven. Zij zijn onderworpen aan een regime, dat alleen vrijheid laat uit te spreken wat dat regime dient. Zij leven, indien dit woord nog zinvol op hun toestand past, onder een bestel, dat met middelen, welker toepassing onzegbaar lijden veroorzaakt en spot met iedere vrijheid van meningsuiting, alle afwijzing van dit regime en elke twijfel aan de juistheid daarvan straft. Dientengevolge moeten zij over hun opvattingen en wensen zwijgen. Zij kunnen daarmede, als zij niet afgestompt zijn, alleen bezig zijn in hun binnenkamer. De zucht van hun hart mag hoogstens in een zeer vertrouwd privaat milieu worden gehoord.

Wie vrij is zijn gedachten en oordelen te openbaren, in het publiek te spreken van zijn inzichten en verlangens, en eniger-

mate beseft, welke waarde dit heeft, erkent, dat die vrijheid een groot goed is en betoont zich dankbaar voor het genot daarvan, maar ziet tevens duidelijker en scherper in welke verschrikkelijke verhoudingen en omstandigheden zo vele millioenen van zijn medemensen verkeren.

In de zucht naar en in de roep om vrijheid heeft men dikwijls te doen met een elementair verlangen van de mens naar iets, dat hij begeert en zich ziet ontzegd. Het levensbestand, waarin hij is geplaatst, geeft hem niet, of onthoudt hem met opzet, wat hij voor zich van gewicht acht. Vandaar de enorme verschillen in de concrete vrijheid, in de omvang en de mate van vrijheid, welke wordt begeerd. Toch zouden wij ons vergissen, als wij alleen op die verschillen letten. Er zijn ten aanzien van de vrijheid, behalve verschillen in hoeveelheid verschillen in hoedanigheid. Die laatste zijn van zulk een betekenis, dat zij onze bijzondere aandacht verdienen. Het begrip vrijheid is immers nauw verbonden met grondgedachten en doelstellingen, welke van uiteenlopende zin en van tegengestelde aard zijn.

Wat is vrijheid eigenlijk? Met deze vraag hebben zich in de loop der eeuwen vele mensen ernstig bezig gehouden. Daarover is zoveel gepubliceerd, dat het ons niet meer mogelijk is van dit alles kennis te nemen. Men kan zeker niet zeggen, dat deze activiteit heeft geleid tot eenheid van zienswijze omtrent de in-

houd van het begrip en ten opzichte van de middelen, welke dienstig moeten worden geacht om die te verwezenlijken.

Is er in het wezen van de zaak wel vrijheid mogelijk? Is de mens niet met talloze banden verbonden aan zijn voorgeslacht? Aan gezin, familie, ras, volk, zeden en gewoonten? Aan de hem omringende natuur? Aan de geschiedenis van de samenleving, waarvan hij deel uitmaakt? Ondervindt hij daarvan bij zijn streven naar vrijheid niet herhaaldelijk beperkingen en belemmeringen, waartegen hij niets vermag, en tengevolge waarvan hij tot de gevolgtrekking moet komen, dat zijn afhankelijkheid zo sterk en zo veelomvattend is, dat hij van zijn vrijheid niet meer kan spreken? Bestaat de vrijheid hierin, dat een mens kan doen wat hem goed dunkt, kan laten wat hem verkeerd of onwenselijk voorkomt? Dat hij wetteloos kan leven of naar eigenwettelijkheid kan te werk gaan?

Op deze en andere daarmede samenhangende vragen kunnen wij vandaag niet uitvoerig ingaan. Volstaan moet worden met enkele opmerkingen.

De vrijheid mag niet worden verzelfstandigd, d. w. z. losgemaakt van de andere goederen en zaken, waarmede mens en samenleving van doen hebben, en welke zij niet kunnen ontberen. Er is een betrekking tussen vrijheid en gezag, vrijheid en recht, vrijheid en taak, vrijheid en de historische situatie, waarin

men verkeert, enz. De vrijheid in het concrete wordt dus altijd bepaald door de relatie, waarin zij staat tot de andere goederen en zaken, welke onmisbaar zijn, en welker betekenis tot haar recht behoort te komen. De vrijheid mag niet zo worden verstaan en nagestreefd, dat het andere noodzakelijke terzijde wordt gesteld of uitgehold.

De vraag naar het wezen en het karakter van de vrijheid moet, als alle andere vragen, worden beantwoord bij het licht. dat de Schriftuur daarop werpt. De Bijbel openbaart ons, dat God de mens goed en naar Zijn beeld heeft geschapen. Echter zo, dat hij in vrijheid kon kiezen tussen de gehoorzaamheid en de ongehoorzaamheid aan God en Zijn ordeningen, tussen goed en kwaad. Hij heeft gekozen voor de ongehoorzaamheid, de opstand, het kwaad. Dit was zijn val, waarin heel zijn nakomelingschap en de Schepping waren begrepen. Hij koos voor de verwerping van de ware vrijheid, welke bestaat in leven overeenkomstig de door God voor hem gegeven levenswet, in ware kennis, gerechtigheid en heiligheid. Hij koos voor de aanvaarding van de valse vrijheid, welke uitloopt op de dood. Hij was profeet, en werd een dwaas. Hij was priester, en werd een slachtoffer. Hij was koning, en werd een slaaf. Door zijn val in zonde werd hij een dienstknecht van de zonde en haar overste, de Satan. Hij verliet de weg der vrijheid, en betrad die der slaver-

nij. Hij kon in eigen kracht niet weer terugkeren naar de weg der vrijheid. Zo zegt de Bijbel het ons, en zij die van hem belijden, dat hij is het Woord van God, geloven daarin, en gaan daarvan uit bij de beschouwing van de mens en de vrijheid.

Met deze openbaring is, Gode zij dank, de Schrift niet afgesloten. Zij spreekt ons ook van de liefde Gods tot de wereld. Zijn schepping. Een liefde zo groot, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon heeft gezonden tot zaliging van de in Hem gelovende mens en bevrijding van de schepping. Jezus Christus heeft de ganse last van de toorn Gods op zich genomen. Hij heeft voor allen die geloven de schuld betaald, de zonden verzoend. In Hem is het heil gegeven. Het heil voor de toekomst na ons sterven, het heil voor ons leven en voor de vrijheid hier. De mens zelf kan zich de ware vrijheid niet verschaffen. De Overheid, de Staat, de gemeenschap kunnen hem die evenmin geven. Men kan wel, en vergeten wij dit niet; alleen door Gods gunst, pogingen in die richting aanwenden. Men kan wel zekere positieve resultaten bereiken, maar de grond, waarin de plant van de echte vrijheid gedijt, en waaruit zij duurzaam haar voeding ontvangt, kan de mens in eigen kracht niet aanbrengen. Alleen de geestelijke en zedelijke vrijmaking in Jezus Christus ontsluit de weg tot de wezenlijke vrijheid, ook op aarde. Hoort slechts het woord: Eerst als de Zoon u zal hebben vrijgemaakt, zult gij waarlijk vrij zijn.

In dit woord ligt, zoals Dr A. Kuyper eens zeide, de wortel en het uitgangspunt van alle anti-revolutionair en christelijk-historisch staatsrecht. De Zoon alleen maakt vrij. Bij Hem zijn gezag, recht, democratie en vrijheid veilig. Waar het Evangelie werd verkondigd, door Gods genade aanvaard en beslag legde op het leven, daar veranderde het gelaat van het aardrijk. Daar werden de levensverhoudingen van binnen uit hervormd. Daar traden de geestelijke en zedelijke krachten aan het licht, welke reformerend op de toestanden inwerkten. Daar werd het despotisme overwonnen, de tirannie verdreven. Daar weerklonk het bevrijdende woord: de volken zijn er niet om de vorsten, maar de vorsten zijn er om de volken. Daar deed, gepaardgaande met eerbiediging van het gezag, de vrijheid haar intrede. Daar werd een rechtsontwikkeling in gang gezet, welke de vrijheid diende. Daar bogen vorst en volk voor God Almachtig, en beleden zij hun gebondenheid aan Zijn heilige ordinantiën. Daar bleek de vernieuwende kracht van het Evangelie der Schriften.

Hieraan moet, zowel ter afsnijding van misverstand als te onzer verootmoediging, aanstonds worden toegevoegd, dat het werk der belijders van de Christus stukwerk was en bleef, dat het veelal niet in de vereiste zin en omvang werd doorgezet, en dat veelszins de zonde haar deformerende invloed opnieuw kon gaan uitoefenen. Er is een nauw verband tussen deze gang van zaken

en het feit, waarover de Bijbel ons spreekt, dat de schatten van het Evangelie op deze aarde worden gedragen in aarden vaten. D. w. z. door zwakke mensen, die slechts ten dele kennen, die de consequenties van het christelijk geloof lang niet altijd zien, die naar het woord van Paulus het goede, dat zij willen, niet doen, maar wel het kwade, dat zij niet willen, die herhaaldelijk weer onder de macht van de zonde staan. Als het kerkelijk leven achteruitgaat, dwalingen veldwinnen, de gelovigen in hun geloofswerkzaamheid verzwakken en verslappen, wordt de weerstand tegen de zondemacht geringer, en kan deze zich met ernstiger gevolgen doen gelden.

Ik zeide: dit verootmoedige ons, want het heeft niet alleen betrekking op voorbijgegane tijdperken. Het is in niet mindere mate van betekenis voor het heden. Het woord van Paulus wordt, naar moet worden gevreesd, nogal eens ter verontschuldiging gebruikt. Daarvoor is het echter niet opgetekend in de Bijbel. Het constateert een feit, maar wijst met diepe ernst op de strijd tussen vlees en geest, welke daarin openbaar wordt, en roept ons op tot deelneming aan die strijd in de kracht des Heren, tot kruisiging van het vlees. Er wordt in onze tijd veel gesproken en geschreven over de secularisatie, de verwereldlijking, de ontgeestelijking, de ontkerstening, de ontchristelijking van het leven. Dit is inderdaad een zorgwekkend verschijnsel, dat al

meer om zich heengrijpt. Zeker, het deed zich ook vroeger voor, en telde zijn slachtoffers bij vele duizenden. Het is echter thans heviger en algemener van werking in de voorheen gekerstende landen, tengevolge van de verlating van het christelijk geloof, van de achteruitgang in de beleving daarvan, en van de verwerping van de christelijke traditie. Die traditie is veel gesmaad, en wie zal het leven uitsluitend uit en bij de traditie verdedigen? Maar toch blijkt meer en meer, dat zij van grote waarde is, omdat zij een der middelen is, waardoor het leven aan de christelijke normen wordt gebonden. Valt die traditie weg, wordt zij doorbroken, dan ontstaan er bressen in de dijken, welke de samenleving beschermen, neemt de normloosheid hand over hand toe, heeft de verwoestende kracht van de verwereldlijking als het ware vrij spel, en ontaardt de vrijheid in wetteloosheid.

In dit verband leg ik u de vraag voor, of wij we steeds op de juiste wijze handelen over de secularisatie. Maakt het soms niet de indruk, dat wij daarover spreken en klagen als over een verschijnsel, dat ons zelf niets heeft te zeggen, omdat wij er buiten staan? Niets is echter minder waar. Wij staan er niet buiten. Het heeft ons veel te zeggen. De verwereldlijking in eigenlijke zin treedt op in de christelijke landen, in de kringen van de christenen. Daar waar het Evangelie is gebracht, geloofd en beleden. Daar waar zijn vernieuwende en hervormende

kracht is ingedragen in de samenleving, en deze in de goede richting is omgezet. In de secularisatie zijn de kerk en de christgelovigen betrokken. Vanuit de christelijke kring doet zij haar intrede in de levensgemeenschap. De zonde ligt steeds voor de deur van ons hart. Satan is onafgebroken werkzaam om haar in ons hart weer een vaste plaats te geven, en haar zo in ons leven, in onze levensopenbaring, de invloed te verschaffen, waardoor het christelijk leven verarmt, verschrompelt en wordt gebroken. Wij mogen niet aflaten in de strijd tegen de zonde en de Satan. Dagelijks moet die strijd in de mogendheid des Heren worden gestreden. Doen wij dit niet, dan nestelt de verwereldlijking zich in ons hart, en werkt zij van daaruit naar buiten in al wijder kring. Dikwijls bestaat de secularisatie in het onttrekken van bepaalde sectoren van ons leven aan de in- en doorwerking van het christelijk geloof. Wij beschouwen die dan zgn. als puur zakelijke, ten aanzien waarvan wij naar ons eigen believen te werk kunnen gaan. Alsof er enig stuk van ons leven niet onder het koningschap van Christus valt. Alsof uit zulk een denken en handelen niet volgt een voortdurende uitbreiding van die sectoren, waardoor ons leven al meer een dualistisch karakter gaat vertonen, en hele provincies daarvan aan de ontgeestelijking en ontchristelijking worden prijsgegeven. Christus heeft gezegd: Mij is gegeven alle macht in de hemel en op de aarde. In dit

woord proclameerde Hij Zijn koningschap. Wie daarop in geloof antwoordt: amen, dit zal waar en zeker zijn, die stelt heel zijn leven, met al wat er in is, onder dit koningschap, die staat er steeds naar in en met alle dingen Hem te prijzen en te dienen. Neen, de secularisatie is niet uitsluitend anderer zaak, maar mede de onze. Wij staan er midden in. Wij hebben er deel aan. Wij laten telkens af in de strijd tussen vlees en geest, en lijden daarin en daardoor nederlaag op nederlaag. Niet zelden is de verwereldlijking een proces, dat zich in ons eigen leven voltrekt. De secularisatie is anderer schuld, maar niet minder de onze. Zij is onze zonde. Laat ons die belijden, en bidden om de kracht tot gehoorzaamheid aan de geestelijke en zedelijke vrijmaking van Christus, welke concrete gestalte geeft, ook in de samenleving naar haar statelijke en sociaal-economische zijden, aan de ware vrijheid. „Om waarlijk vrij te zijn, heeft Christus ons vrijgemaakt. Houdt dus stand en laat u niet weder een slavenjuk opleggen".

Wie uwer uit het tot nu toe gesprokene de conclusie zou afleiden, dat wij ons in de samenleving moeten beperken tot het uitdragen van het christelijk getuigenis, en dat eerst wanneer daaraan genoegzaam gehoor wordt verleend de practische arbeid kan aanvangen ter bestrijding van de euvelen, waaronder deze samenleving gebukt gaat, zou zich zowel in mijn stand-

punt als in mijn bedoeling zeer vergissen. Leven uit het geloof, bepaalt zich niet tot de bestrijding van het kwaad in eigen hart, huis en kring, tot de principiële bewerking van de volksgeest, en tot het doen horen van het getuigenis der Schrift in de publieke

organen. Het noopt tot medewerking aan alle acceptabel practisch werk, dat ten doel heeft de omzetting van de verhoudingen, de ombuiging van de levenslijnen, in de goede richting, het uit de weg ruimen van staketsels en het tot gelding doen komen van de juiste normen. Daarvoor moet men zich bezig houden met de realiteit van het leven, met de daarin aanwezige noden en behoeften, met de mogelijkheden van de voorziening daarin, en met de denkbeelden en projecten, welke daarvoor aan de hand worden gedaan. Dit vraagt een moeizame en verantwoorde werkzaamheid, welke vooral in onze ingewikkelde en zozeer bewogen tijd buitengewone aandacht en inspanning vereist. Nodig zijn daarbij het kompas van het Woord des Heren, en de handwijzers van de beginselen, waarvan wij mogen geloven, dat zij in overeenstemming zijn met dit Woord. Voorts bevat ons program van actie met betrekking tot een aantal punten de aanwijzingen, welke in acht genomen dienen te worden bij de bepaling van onze koers.

De roep om vrijheid wordt niet het minst gehoord met betrekking tot het sociaal-economisch leven. De sociale wetgeving heeft,

hoe zegenrijk zij ook is geweest en nog is, niet kunnen voldoen aan het verlangen naar vrijheid van de arbeidende stand. Daarvoor zijn tal van oorzaken aan te wijzen. Wij noemen, zonder op enige volledigheid aanspraak te maken: de uitbreiding van ondernemingen, welke soms grote afmetingen heeft aangenomen, en waardoor vele duizenden op een betrekkelijk klein oppervlak hun werk moeten verrichten; de triomphen van de techniek, welke in vele opzichten de arbeid hebben gemechaniseerd, en een zeer ver gaande arbeidssplitsing mogelijk maakten; het verlies van het besef, dat men tot een eenheid behoort, en dat men deel heeft aan de totstandkoming van waardevol werk; het massaleven, dat mede onder de invloed van concentratie, mechanisatie en arbeidsdeling zijn intrede deed, dat de persoonlijkheid overwoekert en tot oppervlakkigheid, onverschilligheid en geesteloosheid voert; het gevoel in vrij brede kring, dat aan de factor arbeid, mede in verband met de risico's, welke aan de arbeid zijn verbonden, niet de plaats en de verantwoordelijkheid worden toegekend in de sociaal-economische sector, welke hem toekomen.

Nadenken over deze verschijnselen en hun gevolgen brengt ons opnieuw tot de gedachte, dat het mensenleven in al zijn openbaringen ten nauwste verbonden is met het geestelijke en zedelijke levensbestek en dat de vrijmaking door Christus grondvoorwaarde is voor alle vrijheid, dus ook voor die op het gebied

van het sociaal-economische leven. De wezenlijke vrijheid van de arbeidende stand vindt haar vruchtbare bodem in de erkenning van Christus als de Here, in de gelovige aanvaarding van het heil door Zijn verlossingswerk tot stand gebracht. Jezus Christus alleen maakt de arbeid vrij.

Met volharding moet deze geloofsovertuiging, deze boodschap van de Bijbel, tot ons volk worden gebracht, en in de onderscheidene geledingen van onze maatschappij worden ingedragen. Daarin gaat echter onze taak ten aanzien van de sociaal-economische sector niet op. Ongetwijfeld zijn het in de eerste plaats de christelijk sociaal-economische organisaties, welke zich met de sociaal-economische vraagstukken moeten bezig houden, en zich hebben in te spannen om tot verantwoorde bijdragen inzake de oplossing daarvan te geraken. Zij zijn daarvan diep overtuigd, en voortdurend in die richting werkzaam. Hopelijk zal het convent van christelijk sociaal-economische organisaties hiervoor veel ten goede kunnen doen, want samenwerking op positief protestants-christelijke grondslag is meer dan ooit geboden. Toch heeft ook onze partij te dezen opzichte een plicht. Zij moet de sociaal-economische sector in toenemende mate in haar belangstelling en onderzoek betrekken, de vraagstukken in studie nemen, en zich over de oplossing daarvan, voorzover deze op politiek gebied ligt, beraden. Het zou mij te ver voeren op deze zaak thans

nader in te gaan. Alleen voor één punt vraag ik een ogenblik uw aandacht. De rechtsvorming der onderneming is in discussie. Zowel een commissie van het Christelijk Nationaal Vakverbond als een van het Protestants Christelijke Werkgeversverbond hebben over een deel van deze aangelegenheid een rapport uitgebracht. Het schijnt mij nodig, dat ook onzerzijds wordt overwogen in welke zin wijziging van die rechtsvorm kan leiden tot een oplossing van het vraagstuk inzake de plaats en de verantwoordelijkheid van de arbeid in onderneming en bedrijf. Het doel, n.1. de bevordering van de vrijmaking van de arbeid met handhaving van de verantwoordelijkheid der ondernemers, is zulk een nadere overweging alleszins waard.

luidt de sprekende titel van het rapport van de Plancommissie van de Partij van de Arbeid, dat enige tijd geleden is gepubliceerd. Het is een lijvig boekwerk, dat ruim 400 bladzijden telt. Een brede bespreking kan daaraan heden niet worden gewijd, maar wel schijnt het mij dienstig bij inhoud en strekking daarvan een wijle stil te staan.

Dit plan wil zijn een daad van zelfbezinning van het socialisme in een critieke episode van de geschiedenis). Het socialisme is, zo lezen wij, meer dan een beweging tot de bevrijding van de arbeidersklasse. Het wil de ganse maatschappij, zoals zij on-

der de inwerking van het kapitalistische systeem is geworden, hervormen tot een gemeenschap van vrije mensen). Onder de vrije mens wordt niet verstaan de mens, die zichzelf tot maatstaf aller dingen stelt. Nadrukkelijk wordt het denkbeeld verworpen, dat het de mens vrij zou staan zichzelf in ongebondenheid uit te leven. Het ware mens-zijn sluit steeds in verantwoordelijk-zijn tegenover zijn naaste en de gemeenschap. Een vrij mens is hij wiens ontwikkeling als persoonlijkheid niet wordt belemmerd door materiële nood, het ontbreken van bestaanszekerheid, onrecht en onveiligheid (negatieve elementen genoemd), en die zich richt op zijn zelfontplooiing en in evenwichtige mate op dienst aan de gemeenschap in opoffering en verantwoordelijkheid (positieve elementen genoemd)). De vrijheid kan slechts worden verzekerd in en door gemeenschap. Daarvoor is de georganiseerde samenleving een onafwijsbare voorwaarde. Haar gezag en de door gezag gehandhaafde orde zijn voor het voortbestaan der mensheid noi^zakelijk. De macht van de Staat en die van de internationale gemeenschap moeten dienstbaar zijn aan de individuele ontplooiing van de mens).

Deze korte samenvatting van de inleiding, vervat in het eerste hoofdstuk van het boek, geeft de „fundamentele inzichten” weer, welke voor de gehele opbouw van het plan bepalend moeten worden geacht “). In het licht daarvan moeten de doelstellingen

van het plan worden bezien, welke aldus zijn geformuleerd:

Ie bestaanszekerheid bij een behoorlijk levenspeil en redelijke verdeling van het inkomen; 2e geen machtsuitoefening zonder verantwoordingsplicht en geen grotere machtsconcentratie dan voor de vervulling van de gestelde taken onmisbaar is; 3e ge lijke kansen voor een ieder tot ontplooiing van de persoonlijkheid in de gemeenschap; 4e opbouw van een in de gemeenschap gewortelde cultuur; 5e opbouw van een geordende internationale gemeenschap '). Voor de verwezenlijking van deze doelstellingen is, zo lezen wij verder, planning noodzakelijk. Daaraan kan eenvoudig niet worden ontkomen. In feite staan wij voor een keuze tussen een planning tot vrijheid en een planning tot slavernij). In het rapport wordt voor de eerste gekozen, en de laatste verworpen.

Wat in die inleiding treft, en uit onze korte samenvatting daarvan blijkt, is dit, dat men zich in het plan niet uitspreekt over de mens. Een beschouwing omtrent zijn oorsprong, wezen, plaats en bestemming ontbreekt geheel. Dit vindt zijn oorzaak in het karakter van de Partij van de Arbeid. Zij meent zich als politieke partij te moeten onthouden van een antwoord op de laatste en diepste vragen. Dit wordt in het rapport ronduit verklaard. Daarin staat: „Indien het Plan in dit verband nalaat te

spreken over de diepste en laatste zekerheden in het mensenleven, beduidt zulks niet, dat het de stellers zou zijn ontgaan, dat de meest wezenlijke vrijheid geworteld is in de zekerheid, welke de mens vindt omtrent zijn plaats en bestemming in het leven. De Partij van de Arbeid staat tegenover deze levensbeschouwelijke achtergronden allerminst onverschillig. Integendeel. Zij weet dat haar leden in laatste instantie daarin hun fundering en bezieling vinden voor de idealen, waarvoor zij strijdt. Zij waardeert het dan ook wanneer haar leden aan hun levens- en wereldbeschouwing als grondslag hunner politieke overtuigingen uitdrukking geven. Maar de stellers van dit Plan zijn er zich tevens van bewust dat de vragen, welke hier liggen en de antwoorden, welke hier verworven worden, vallen buiten bet gebied, waarop een politieke partij als zodanig kan en moet spreken). Enkele bladzijden verder lezen wij: In de weg.

welke in het Plan wordt gewezen, is niet de aanspraak gelegen, „dat langs deze weg het geluk aan de mensen wordt gebracht. Dit laatste betekent niet — het zij nog eens herhaald — dat de opstellers niet zijn uitgegaan van bepaalde overtuigingen omtrent de bestemming van de mens en de zin van het menselijk bestaan. Wèl dat in dit Plan voor bepaalde gebieden halt wordt gemaakt. Deze overtuigingen verschillen, maar zij ontmoeten elkaar in het aangeven van de weg, waarlangs de mens zijn vrij-

heid schoner en beter zal kunnen beleven dan tot dusver").

Dit alles is in overeenstemming met het uitgangspunt van de Partij van de Arbeid. Zij wil, als het ware op zakelijke grondslagen, verenigen personen, die van diametraal tegenover elkander staande levens- en wereldbeschouwingen uitgaan. Dientengevolge stelt zij zich geen partij, kan zij dit niet doen, inzake de vragen van levens- en wereldbeschouwing, alhoewel deze de gewichtigste zijn, waaromtrent zonder ophouden strijd wordt gevoerd. Hierin ligt één van onze principiële bezwaren tegen de Partij van de Arbeid. Wij geloven, dat er tussen het Evangelie naar de Schrift en de politiek een onlosmakelijk verband is. Wij geloven, dat de christen tot medewerking aan partijvorming en partijactiviteit is geroepen op — wat de socialisten in afkeurende zin noemen — een godsdienstige grondslag, en dat hij daar, waar christelijke partijformatie mogelijk is, geen vrede mag hebben met een partij, welke inzake het hoogste en beslissende voor mens en samenleving zegt: daarin doe ik geen uitspraak. Daarmede stelt zulk een partij zich buiten het Christendom, en bevordert zij de secularisatie.

Is het voorts in werkelijkheid voor een partij wel mogelijk zulk een scheiding te maken tussen het principiële en het zakelijke als waartoe de Partij van de Arbeid is overgegaan? Wij menen van neen. In het plan wordt gehandeld over de mens,

de vrije mens, en als doel van alle politieke werkzaamheid gesteld de ontplooiing van de mens. Wie, wat is de mens? Waarin bestaat essentieel genomen zijn vrijheid? Wat behoort tot, wat dient zijn ontplooiing? Een antwoord op deze vragen is noodzakelijk. Hoe zal men anders kunnen komen tot bepaling van de normen of regelen voor ’s mensen ontplooiing en vrijheid? Zulk een antwoord vindt men alleen met behulp van een mensbeschouwing. Een beschouwing van de mens maakt echter deel uit van een levens- en wereldbeschouwing. En wij hebben 20 juist vernomen, dat het gebied daarvan door de partij niet wordt betreden, dat zij daarvoor halt maakt. Neen, de genoemde scheiding is niet houdbaar. Zij zal moeten worden prijs gegeven. Wat er dan voor in de plaats zal worden gesteld, waag ik niet te voorspellen. Wèl staat vast, dat dit tevens altijd zal betekenen, dat men het terrein van de beschouwing van wereld en leven betreedt.

In dit verband wil ik er nog op wijzen, dat in het rapport dikwijls wordt gesproken over de Overheid, de staat en de gemeenschap, maar dat ook daaromtrent, als ik het goed zie, elke begripsbepaling, elke principiële beschouwing ontbreekt. De verklaring hiervan ligt in de reeds aangegeven omstandigheid. De partij moet zich daar buiten houden. Zij kan zich te dezen op-

zichte, gelet op het aan haar welbewust toegekende karakter — een soort federatie van verschillende levensovertuigingen — niet uitspreken.

In het tweede deel van het rapport van de Plancommissie wordt de maatschappelijke orde in socialistisch perspectief getekend. Wij ontlenen daaraan het volgende. De huidige verdeling van het vermogen laat zeer veel te wensen over. Een betere verdeling daarvan is noodzakelijk. Een belangrijk middel om deze tot stand te brengen is de vorming van een staatsvermogen. Thans heeft de staat geen vermogen. Integendeel, hij heeft een aanzienlijke „ongedekte" schuld. Dit is reeds op zichzelf onjuist. De staat moet met het oog op zijn grote en voorname taak een sterke financiële positie innemen. Daarvoor heeft hij een eigen vermogen nodig. Verder is het ook om andere redenen wenselijk, dat de staat over een omvangrijk eigen vermogen de beschikking heeft. Hij kan dan een einde maken aan de economisch zinloze transacties, welke zijn verbonden aan een zich telkenmale herhalende overheveling van het inkomen uit belastinggelden naar de houders van vorderingen op hem (wegens rente en aflossing van staatsschuld), het omslachtige en kostbare stelsel van herverdeling van het inkomen langs de weg van belastingheffing en subsidie-verlening beperken, en gemakkelijker de middelen beschikbaar stellen voor een politiek van volledige werkgelegenheid.

Voorts wordt als richtlijn voor het regeringsbeleid aangegeven beperking van het arbeidsloos inkomen en bevordering van een grotere gelijkheid in de bezitsverhoudingen. De middelen, welke worden vermeld om daartoe te kunnen geraken, zijn in hoofdzaak; socialisatie, inperking van het erfrecht door verhoging van de successiebelasting, en het treffen van voorzieningen, welke leiden tot toeneming van het vermogen der sociale fondsen. Deze middelen kunnen, uitgezonderd het laatstgenoemde, tevens met andere daarvoor in aanmerking komende worden dienstbaar gemaakt aan de vorming van staatsvermogen.

Wat de socialisatie betreft, wekken de beschouwingen, in het rapport opgenomen, de indruk, dat men te dien aanzien wat voorzichtiger is geworden dan men voorheen was. De wijzigingen in de economische verhoudingen, en de ervaringen elders met socialisatie en nationalisatie opgedaan, hebben daartoe het hare bijgedragen. Toch wordt, bij het bezien van de ontwikkeling op langere termijn, het pleit gevoerd voor een omvangrijk socialisatie-program. De plancommissie is van oordeel, dat in de eerste plaats de socialisatie noodzakelijk is van de basisindustrieën, dat zijn in ons land de particuliere mijnen, de zout- en de oliewinning, de steenindustrie, het hoogovenbedrijf, de vliegtuigindustrie en eventueel een deel van de machineindustrie. Daarnaast acht zij de socialisatie nodig van een aanmerkelijk deel van het bank- en verzekeringsbedrijf, en, mede om bij-

zondere redenen, die van de bloem- en suikerindustrie en van het trawlvisserijbedrijf. Tenslotte meent zij, dat inzake de socialisatie van de grond (zowel cultuur- als bouwgrond) een ernstig onderzoek dient te worden ingesteld.

In de sectoren van het bedrijfsleven, welke niet voor socialisatie, eventueel nationalisatie, in aanmerking worden gebracht, beveelt de commissie tal van overheidsmaatregelen aan ten behoeve van een rationele productie, van de meest economische voorziening in de behoeften, en in het algemeen van „de planning tot vrijheid". Zij wenst ook een veel ruimere plaats te zien toegekend aan de deelneming van de Overheid in ondernemingen, terwijl h. i., indien individuele ondernemingen een te bezwaarlijke of een gevaarlijke machtspositie verkrijgen, tot socialisatie daarvan moet worden overgegaan.

In het door haar gedachte en geschetste socialistische productiestelsel behoren, zo betoogt zij, de vrijheid van consumptie en de vrijheid van arbeid te worden gehandhaafd.

Met dit uiteraard zeer summiere overzicht moet bij deze gelegenheid worden volstaan. Onze beoordeling van het plan kan thans evenzeer slechts een zeer summier karakter dragen.

Men kan de gemeenschap onderscheiden van de staat. Men kan zich organen van die gemeenschap denken, welke zelfstandigheid en vrijheid bezitten tegenover de staat. Men zal echter

moeilijk kunnen volhouden, dat het plan het overtuigend bewijs biedt, dat de ten uitvoerlegging daarvan de vereiste zelfstandigheid en vrijheid waarborgt. Aan de staat moet de beschikking worden gegeven over een omvangrijk eigen vermogen, dat hij kan aanwenden voor de verwezenlijking van bepaalde doeleinden. Wij laten de concrete betekenis voor de samenleving van de uitvoering van deze gedachte nu buiten beschouwing, en wijzen er alleen op, dat naar de mate waarin men er in slaagt de staat dit vermogen te verschaffen het kapitaal staatskapitaal wordt. Daarmede doet het staatskapitalisme zijn intrede, en is er enige wezenlijke reden, waarop men de verwachting kan baseren, dat dit beter zal werken dan het „kapitalisme" van particulieren? Met staatskapitaal is onlosmakelijk staatsmacht verbonden. Kan er van worden uitgegaan, dat deze macht ten goede van het volksleven zal worden aangewend? De particuliere eigendom moet door socialisatie, nationalisatie, belastingheffing, herverdeling van het inkomen enz., zij het geleidelijk, diepingrijpend worden beperkt. Slaagt men er in, deze beperking gepaard te doen gaan met uitbreiding van de „gemeenschapseigendom", dan leidt dit tot uitzetting van de staatsmacht, aangezien die eigendom in feite staatseigendom zal zijn. Opnieuw is de vraag gerechtvaardigd; is er enige zekerheid, dat deze eigendom beter zal worden gebruikt dan de particuliere? Socialisatie en natio-

nalisatie voeren tot verwijding en verdieping van de invloeds-
sfeer van de Overheid, tot toeneming van de macht der staats-
organen. Weer is de vraag op haar plaats: waarom moet worden
aangenomen, dat daaruit werkelijk nut voor onze samenleving
zal voortvloeien? Er dient, aldus de plancommissie, een ,.centrale
afstemming van de productie” te zijn. O. i. zal daaruit voort-
vloeien een, althans gedeeltelijke, afstemming van het verbruik.
Wij beseffen, welke geweldige uitbreiding van de staatsmacht
daarvoor nodig is en daaruit volgt. Zulk een afstemming brengt
ver reikende consequenties mee. Zij roept steeds om meer, om
uitbreiding van de afstemming, teneinde de ontwikkeling „in de
hand te kunnen houden". Nogmaals dringen zich de vragen op:
is de staat daartoe bekwaam? Kan hij zulk een taak op verant-
woorde wijze vervullen ? Zal hij, in aantal en in betekenis, minder
fouten maken dan thans worden gemaakt? Zal hij de vrijheid
van consumptie en van arbeid onverlet kunnen laten, of zal hij
het leven in een keurslijf moeten rijgen, dat veel overeenkomst
met een dwangbuis vertoont ?

Uit de gestelde vragen zult u inmiddels hebben afgeleid, dat
mijn oordeel over het plan niet gunstig luidt. Dit is ook zo. Na
lezing en overweging daarvan was mijn conclusie: inderdaad
een socialistisch perspectief, maar niet de weg naar vrijheid. In
dat perspectief onderkennen wij de opeenstapeling van macht

in de Overheidshand, de vereniging van de economische en de politieke macht in de handen van de staat. Deze voert tot de almachtige staat, tot het staatssocialisme. Onze achting en eerbied voor de Overheid zijn groot. De Schrift roept er ons toe op haar te eren en te gehoorzamen. Maar diezelfde Schrift leert ons, dat die ere en gehoorzaamheid gefundeerd moeten zijn in de vreze Gods, en dat niet mag worden vergeten, dat ook de Overheid de haar toebetrouwde schat draagt in aarden vaten.

De „Verstaatlichtung" van het leven gaat gepaard met de denatiuering van de Overheid, en brengt de vrijheid niet. De Partij van de Arbeid zegt, dat zij het staatssocialisme verwerpt. Zij acht zich onrechtvaardig bejegend, wanneer wordt verklaard, dat zij aan staatssocialisme doet. Zij vergeet, dat de Hij, waarin het socialisme vijandig stond tegenover de staat, het de staat zeer gereserveerd tegemoet trad, reeds lang tot het verleden behoort. Zij vergeet ook, dat het socialisme langzamerhand al meer, zeker practisch genomen, de staatssocialistische weg is gaan betreden. Het onderhavige plan maakt ons duidelijk, dat men het sociaal-economisch leven geheel onder de macht van de staat wil plaatsen.

In het rapport komt menige uitlating voor, welke er op wijst, dat men de moeilijkheden, de bezwaren, de risico's en de gevaren, verbonden aan het inslaan van de voorgestelde weg, wel ziet, niettemin wordt met grote beslistheid en in radicale zin op

het betreden van die weg aangedrongen. Zelfs wordt geponeerd, „dat de wereld in feite voor de keuze staat tussen een planning tot vrijheid en een planning tot slavernij". Dit laatste doet ons denken aan de propaganda onder de leuze: de keuze staat tussen het nationaal-socialisme en het communisme, tussen Hitler en Stalin.

Ik kan mij niet onttrekken aan de indruk, dat de plancommissie, al heeft zij verklaard, dat de diepste en laatste vragen zijn gelegen op een gebied, dat zij meende niet te mogen betreden, toch haar uitgangspunt heeft gekozen in een conceptie van de mens, van de Overheid, van de staat en van de vrijheid. Met andere woorden gezegd, dat aan haar schetstekening een bepaald antwoord op de diepste en laatste vragen, een bepaalde principiële visie ten grondslag ligt, en wel een visie, welke de onze niet kan en mag zijn, omdat zij niet rekent met God en Zijn wet, met het feit en de macht van de zonde, met de enige weg ter bevrijding van mens en samenleving. Onze concepties inzake de mens, de Overheid, de staat en de vrijheid worden bepaald door hetgeen de Bijbel ons openbaart over de schepping, de zondeval, en de verlossing door Jezus Christus. Van deze ,,achtergronden" blijkt in elk geval in het rapport niets. Zelfs ontbreekt het betoog, dat zij voor de motivering van en het geloof in het plan buiten beschouwing kunnen worden gelaten.

De anti-revolutionairen zijn nimmer voorstanders geweest van

„het vrije spel der maatschappelijke krachten”. Zij hebben van meetaf daartegen positie gekozen, en uitgesproken dat de Overheid ook een taak heeft met betrekking tot het sociaal-economische leven. De Overheid regeert immers over het volk. Haar bevoegdheden zijn dientengevolge niet beperkt tot het ,,statelijke” gebied, maar betreffen eveneens het ,,maatschappelijke”. Daarom verwierpen zij principieel de gedachte, dat de Overheid zich moet onthouden van bemoeienis met het maatschappelijke leven. Zij doen dit nog. Zij zijn van oordeel, dat, met name in het huidige tijdsgewricht, de Overheid, mede op sociaal-economisch terrein, een brede taak heeft. De tegenwoordige politieke, financiële en economische omstandigheden en verhoudingen, in ons eigen land, in Europa en in de wereld, brengen dit mee. Telkens moet worden nagegaan wat zij ten goede kan doen. Aan de Overheidsbemoeiing, welke ten doel heeft de voorwaarden voor welvaartsontwikkeling te scheppen en deze effect te doen sorteren, welke is gericht op de handhaving en de verdere bevordering van de toepassing van de beginselen der gerechtigheid in het sociaal-economisch leven, welke de strekking heeft de zelfstandigheid en de vrijheid te herstellen, te beschermen, en de juiste werking daarvan te dienen, wordt door hen van harte medewerking verleend. Alleen van die Overheidsbemoeiing, welke er op uit is de maatschappij te doen opgaan in de staat, de staat te maken tot de al-regelaar

van het maatschappelijk leven, het sociaal-economisch leven van zijn zelfstandigheid en vrijheid te beroven, zijn zij hardnekkige tegenstanders. Het moge in bepaalde gevallen niet eenvoudig zijn de juiste afbakening tussen de ene en de andere soort van Overheidsbemoeiing te vinden en te doen gelden, dit ontneemt de waarde en de betekenis aan deze richtlijnen niet. De Overheidsbemoeiing, welke strekt tot slaatsoverwoekering en staatsvoogdij, is niet alleen een ernstig bezwaar, maar tevens een groot gevaar voor mens en maatschappij. Zij vormt een voortdurende bedreiging van de geestelijke en de morele vrijheid. Zij laat op de duur geen plaats voor het persoonlijk en het maatschappelijk initiatief, en voor de verantwoordelijkheid van personen en maatschappelijke verbanden. Zij miskent eerst en vernietigt daarna de bevoegdheden van de mens, van de kringen, de verbanden en de organisaties in onze samenleving. Zij leidt tot kerkering van het leven. Tegen zulk een Overheidsbemoeiing verweren wij ons met alle kracht. Dat wij tevens voorstanders zijn van een goed gerichte Overheidsbemoeiing bewijst in ruime mate het program van actie, dat straks hopelijk door u zal worden aanvaard. Ik moge hieraan nog als waarschuwing toevoegen: laten wij er ons, ook op dit gebied voor hoeden het kind met het badwater weg te werpen. Het schaadt onze actie, wanneer wij niet voldoende onderscheiden, of alle

Overheidsbemoeiing over één kam scheren.

In menig opzicht gaat het tegenwoordig op staatkundig terrein om de vrijheid van mens en samenleving. De samenwerking in West-Europa en in het Noord-Atlantisch verband heeft ten doel de vrijheid van mensen, volken en staten te verdedigen tegen de dreiging van Rusland. Zij vindt sterke belemmeringen op haar weg, maar moet niettemin, gelet op de situatie, zo krachtig mogelijk worden bevorderd. De politieke kamp op nationaal territoor loopt, voor wie dieper ziet, eveneens in belangrijke mate over vragen en zaken, welke nauw verband houden met de vrijheden en rechten van ons volk.

Voor het verdere verloop van die kamp en de uitslag daarvan is het naar de mens gesproken van de grootste betekenis hoe wij en ons volk ten aanzien van die vrijheden en rechten staan.

Hoe is het met ons gesteld? Zijn het vrijheids- en het rechtsbesef verankerd in ons hart, verbonden met het christelijk geloof, dan is er een krachtige weerstand tegen staatsalmacht en staatssocialisme, dan verzetten wij ons tegen staatsoverwoekering, en bevorderen wij, dat er ruimte wordt gemaakt voor de hantering van de bevoegdheden der levenskringen en verbanden, dan nemen wij in samenwerking met hen, die daarvoor in aanmerking komen, met energie de organisatie van de maatschappij ter hand, en gaan wij het zelfdoen in vruchtbare werkzaamheid beleven. Hebben wij het vrijheids- en rechtsbesef buiten het cen-

trum van ons leven geplaatst, is het verbleekt en vervaagd, dan hebben wij ons te beteren, en weer gehoorzaam te worden aan de ons door God gegeven levenswet. Vergeet het niet: ontplooiing van positieve volkskracht is onmisbaar om de staat binnen zijn grenzen te houden of weer terug te brengen.

Hoe staat het met ons volk? Er is ingezonkenheid, lauwheid, onverschilligheid, verwereldlijking in brede kring. Destemeer noodzakelijk is het, dat wij terdege voorbereid tot ons gehele volk gaan. Het de boodschap van de Bijbel, van het Evangelie brengen. Het de rijkdom van dat Evangelie, ook voor staat en maatschappij, laten zien. Niet in hoogmoed, maar gedreven door de liefde. Het duidelijk maken, dat wij van harte bereid zijn mede te werken aan de voorziening in de noden en behoeften van deze tijd. Het een uiteenzetting geven van ons program van actie en van zijn betekenis. Het oproepen met warmte voor de beleving van de christelijke vrijheid naar het getuigenis van de Heilige Schrift.

Met deze aanwijzingen voor de arbeid, welke wij met het oog op de aanstaande verkiezingen hebben te verrichten, volsta ik thans.

Het woord: steunende op de Bijbel, verdedigen wij de vrijheid, heeft in onze tijd een zeer reële zin. Laat ons als echte, trouwe anti-revolutionairen steunen op de Bijbel, en verdedigen

de vrijheid. Ziende in het gebod, blind in de uitkomst. Vermenigvuldige Hij, die in de hemel woont, onze krachten.